

Sıralaç

İsim : 560 Kiyapı Skrit

.324

324

Şehir :

İstanbul

Sene 1936-1937

ON DÖRDÜNCÜ ASIR ANADOLUDA FİKİR HAYATI

MÜZÜMÜZE TRAVATI

TARİH BÖLÜMÜ

N:560

MİYAZİ AKŞIT

1936 - 1937

P L A N

I - Mukaddeme ve menbalar

II - Anadoluya umumi bir bakis

a- 13uncu asir hakkinda siyasi ve harsi malumat /

b- 14uncu asrin siyasi ve harsi vasiyeti

III - Eserler, şahisler

eserler a- eserleri doğuran smiller

b- lisan

c- nevileri

IV - Abideler

V - Netice

Üzüm bir nesne; şokik bir məlumat ve növbənə vasitələrlə kimi bir zamanda nəsil yepilecəyi məsəlesi bəni əpicə meggul etti. bununla bərabər o devrin dini, edəbi, fikri, filosofi, ictimai-nəqliyət, duyu-şu və döşməncələrini yine həndilərindən gərmək və dinləmek bəni bu nəvənu alıma sebəp oldu.

Vəzifəmi qu esasə gərə hazırlanmış cəmiyyətlərdə her iqtisadi hədisenin digər iqtisadi bir hadise ilə əlaqədər olmaksızı kalmayıp biri digərinin sebəbi və nəticəsindir. İcte bende iki iqtisadi grup olaraq kabul ettiğim tarixi dəha doğruşa siyasi hədiselerlə fikri döşməncən bərbərləri üzərinə olan təsirlerini bülüp qəburuzaktır.

Nəticə itibarılı elde edəcəğim iki əgər sətirlik bir fikri bulmak üçün ne yolda qələştigimda hazırlanmaya mecbur olduğumuz tra-vayım olacaqtır.

Vəzifəni hazırlanmak üçün müraciət ettiğim mənbələri əgər kismayırmak münkündür. Bu lərden bir kism o devrin məhulləridir. (o devrin döşməncələri, o devrin yaşayışçıları, o devrin inançlarıdır) ikinci kism bu devir haqqında bise o zamanlardan kalmış eserlərdir. Üçüncü kism 14 üncü əsir haqqında son zamanlarda verilmiş olan məlumatla ixtiva edər.

I Teskeretülevliya tercüməsi	Veliettin efendé kütüphanesi
Mü. Seyh Attar	No:1643
2 6 Kelile ve Dimne tercüməsi	Süleymaniye Laleli kütüphanesi
Mü. Mesut	No:1897
3 - Bir Fatiha tefsiri	Universite KÜ.Türkçe yazmalar kismi
Mü.Mehgul	No:1525
4 - Menakabülebrar fînakâlatîlahyar Köprübaşı KÜ. Yazmalar kismi	Mü.Mehmet bin Hassan İl qafii No:253
5 - İlk Osmanlı padışahlarının beratları Osmanlı ençümen mecması	Mü.Dr.Fredrich von Kraelitz
6 - Garipname	Universite KÜ.
Mü. Ağık paşa	No:1838
7 - Cevahirül asâf	Süleymaniye Esat efendi KÜ.
Kuran tefsiri	No:171
8 - Məntikuttayır tercüməsi	Fatih KÜ.
Mü. Gülgəhri	No: 2557
9 - Ferhenknamei sadə tercüməsi Matbu Velet gelebi ve Kılıçlı Rıfat (muhtasar bostan)Mü.Hoca Mesut bin Osman	
10 - Hürqit name	Molla Murat,Hamidiye kü.
Mü.Seyh oğlu Mustafa	No:550
11 - Nüshetalkittap (ve hülasası)	Süleymaniye Esat efendi KÜ. Kavaidükkresail
Mü.Heylu Abdülmomin oğlu Hasan	No:3369
12 - Cenadil kalesi manzumesi	Fatih Millet KÜ.
Mü.Beypazarlı Mihmaz oğlu Hasan	No: 1222

- 13 - Fethi kalei selasik Fatih Millet Kü.
Mü.Beypazarlı Mağaz oğlu Hasan No: 1222
- 14 - Hikayet Hasan Hüseyin Fatih Millet Kü.
Mü.Nakip oğlu No:1222
- 15 - İskendername Türkeli yadigarları Milli tettebbular mecması
Mü.Ahmedî Tury Josef
- 16 - Hılasatittip Süleymaniye Vehbi efendi Kü.
Mü.Ishak bin Murat No:1390
- 17 - Tervihüllervah Ayasofya Kü.
Mü. Şair Ahmedî No:3596
- 18 - İntiraatülmuzafferiyə Ayasofya Kü.
Mü.Şirazlı Mehmet No:2574/2575
(Paris)
- 19 - Tarihi Taberi tercüməsi Matbu

II inci kasım

- 20 - Ayni tarihi tercüməsi Topkapı sarayı Bağdat köşk Kü.
No:274 - 280
- 21 - Bəz Rezm tercüməsi Hususi kütüphanənde
Müter.MÜKEMMİH Ahmed Tevhit
- 22 - İbnibibi tercüməsi Hususi Kü.
Müter.MÜkrimin Halil
- 23 - İnni Hacer Veliettin efendi Kü.
No:2417
- 24 - Çekayiki Numanîye Ragıp pş.Kü.
Mü.Mecdi efendi No: 1000

25 - Ağık paşa tarifi	Mabru
26 - Negri tarifi	Fatih millet KH.

No 1220

- #### **27 - *Dani Batuta teredensis* (Linn)**

XXX Open Regatta

- 44 - Kitabeler (birinci kasım) İsmail Hakkı Uşum Çargılı
 45 - Kitabeler (ikinci ") " " " "
- 46 - Kayseri gehri Halil Etem
 47 - Eureka gehri tarîhçesi İsmail Hakkı Uşum Çargılı
 48 - Ankara gehri Süberek Galip
 49 - Kastamonu anaçı M.Bahçet
 50 - Türkiye Tarihi F.Küpribalı
 51 - Kütahya gehri İsmail Hakkı Uşum Çargılı
 52 - DÜveli İslâmiye Halil Etem
 53 - Çereşeddin beyîn notları
 54 & Çereşeddin beyîn yardımaları
 55 - F.Küpribalı'nın yardımaları
 56 - Türk tababeti tarihi Cemal Çevki
 57 - " " " " Sübeyl

Ümmü Tarîh

Anadoluda Selçukidevleti bir gecenigüllerî yenerok Alâettin Keykubat ile 13. yüce asrin ilk nisfinda en azmetli devrini yaqadı. Yurdada tam bir sükün, aseyiq ve birlik teâis ettiği bir sırada me-deniyete düşmen barbar ve hemhaç bir kavmîn istilâsından kendini kurtaramadı. Bu istilânin kolay ve gâbuk olmasında Giyaseddin Key-hürev II.ının yalnız siyaseti yardım etti. 641 - 1243 Kâse dağ mağ-lubiyeti ile Selçuki devleti İlhanilerin mafûtu altına girmiç bulunuyordu. Moğollar Anadoluda tam bir idare tesisine muvaffak olamadılar. Her tarafa beyler ve bilhassa uç beyleri, bazı mütegallibeler kendi bildiklerine hareket ediyor; menleket tam bir enerjiye düşmüç oluyor. Yalnız İlhanilerin mafuzunu kısa bir süddet için lâyikile tesis ederek mütegallibeye haddlerini bildiren ve uç kabilelerine kadar idarei merkeziyenin metbûyetini tanıtan yugane Vali Sultan Ebû Saïdîn emirülümserâsi Emir Çeben'in oğlu Demirtag beydir.

İlhanilerin son Anadolu valisi olan Şeyh Nasûni Kabiri Celâ-yiri ninîrak ve Azerbaycanda bir devlet kurmasından sonra garki Anadolu hakimiyyeti Ertena hanedanına ve diğer sahalarda ise bagta Karasaman oğulları olsak üzere Türkmen beylerine intikal etti.

İdarei merkeziyet hiç kalmamış dâhili veraset kavgaları, Mô-golların tehdîdü, Rumlar ve Ermenilerle muharebat Anadolunun refah ve aseyiqini mah etmigidi. Halk saadeti artık devlette değil geyhlerde ve tekkelerde dünya için değil ahiret için arayordu.

Bu asır gelecek diğer bütün asırların siyasi ve mœdeni tarihiyi lâyikile anlamak için tetkike mecbur olduğunu bir çok ceryalaran menbaidir.

Bütün ielâm aleminde derin bir nufus içen eden sevâlîm Celâleddini Rumi gibi sefîler, bektaşîk, mevlevilik gibi Türk tarikatları hep bu asırın mühkümlü olduğu gibi Anadoluhu sahasında Türk edebiyatında ilk kuvvetli inkîşafta yine bu asır içindedir.

13. Üncü asır Anadoluda tasavvuf ceryanının en ziyade kuvvetlenenliği bir devridir. Tasavvuf ve onun kuvvetli müdafiisi olan şeyhler ustaların insanların en çok muhtaç oldukları ruhi ve manevi esayıq ve stüküm teşâti vadinde bulunuyorlar ve hâlikatende şerîf ediyorlardı.

Anadolunun medeni bir mührîte yakını olması Mâhiiddîni Arâbinin ve onu takip eden müteaddid mührîm tilmîsîlerin tesiri altında serbest Anadoluhu mührîti vahdeti vacut felsefesile iyiden iyiye megbû bir hale gelmigti. İslâm aleminin en büyük sefîleri Sadrettîni Konevi, Fahrettîni İraklı, Şeyh Necmeddinî Dâye, Mâhiiddîni Cendi Sadettîni Fergani, artık Anadoluda yaygınlardı. Walimi mahiyette olan mevlânâların dîvânu kebirî Anadoluhu Türkleri üzerinde daha yalnızlığı namândan itibaren fevâkalâde müesseer olmaya.

Sefîlik Anadoluda iki şekilde tecelli etti. Birisi büyükşehirlerde acem hârsına seftun saraylarında oturarak hükümdârların ve emirlerin himayesi altında yaşayın acemperest sefîler, diğeri ise Horasandan gelen bebâlarki tarîhi dînîn noktasından en mührîm 10. oymenigârlarîde Türkmen boyları arasında delâgerak basit bir dille tasavvuf fikirlerini yaygınlandı. Birincisine tasavvufu läyikile anlamış olan büyük şehirlerin mînevverleri arkaçan çok karîkâr ve acem hârsına çok perestegâh halkına hitap ettikleri halde diğerî henuz İslâmiyet dairesine girmemiş yahutta gırüpse onun akait

ve esasatına laylıkla intizâq edenemig olan Türkmen boyları arasında bu babalar garip kıyasıtları, sığızlarda dolanan kermetleri, meczubunu yaşayışları ile eski Balkanşaların hatırlasını İslâmî gekil altında Oğuz boylarına anlayıcıkları bir dil ile, İslâmîyetin eski hâvâmi annelere tatabuk eden sefiyane fakat bâsit ve avamı mührârifini telkin ediyorlardı. İste Türk edebiyatının İslâmî şekilde ilk inkişâfi be suretle dîni bir mahiyette oldu. Temâli kurulmuş tasavvûfî edebiyata, Türkler arasında asırlarından beri devam edip gelen halk edebiyatının bir modeli varlığını görmesi ise bundan delayendir. O zaman uñnevveri Arepça, Aşenç'e bilen kimse demektir. Onlar Nâvîânia Celîleddîni Rumi'nin fikirleri ve dûğûnâgları tabii tesirinde kalınış mîtelîf yerlerde mevlevî saziyelerini açmışlardır ve daha sonralarında yuvaş yuvaş tarikatını ayak ve erkânında temis etmîglerdi. Mevlevîlik, anadoluâmâ avem hârsına naftun şehirlerinde ve yüksek mehâfilinde dâimî târaftarlar bulanı, İslâm senayii nefisâsi mevlevî tekâkelerinde her zaman mevkîî râjbet kusandı, mevlevî gayhieride nevâit olan nizâm sîyâsi ve iğtimâîinin mehâfâsasına ve hâkimîî merkeziymin idameî nufutuna galîgerek ciyanî, dîni kîyâmlardan usak kalındılar.

Mevleviler'in Celîleddîni Rumi'den bağılayarak Türkmen babalarına fena gözle bâkmâfı bağılmaglar ve hâlkide onlara korgî halkın göstermiş olduğu râjbet ve temâyûlî gekenemigler. İste bunun içindirki daha o zamanda Sultan Velet babesinin ecerlerini tercüme edip her kesin anlayacağlı bir hale koymaya mecbur olmustur.

Heyeti ummîyesine basit halk mutasavvifleri söylemeyeceğimiz ve
mâhtelif devirlerde mâhtelif isimler olan kalenderiye, Hayderiye
salikleri gibi haricden gelen ve Osmanlıların Aptal, Igik, Torlak,
Çeyyad, Nauderi, Ethemi, Şemsi gibi isimler verdikleri bu babalar
mevleviler gibi hükümet eteritesine sadık kalmayıp daha Selçuki
devletinin en satvetli devrinde umumi bir kıymet yapmak tegobbuşunu
den bile geri dursadalar. Nasalki birinci kısmı mevlevilik ismi
altında toplayılabilecek mâhtelif isimlerle yâd edilen halk so-
fîlerinininde Hâkîgâlik namı altında birleştirilir.

Hacı Bektaş Veli (1)baba halifelerinden Herasanlı bir Türk
elup Kırşehir civarında yerleşmiş baba - batını akıdelerini negr
ve tamime getirmiş ve anamı nispette muvaffak olmuştur. Şii tem-
yûlâtı kendisinde ağılcı gözükmemektedir. Mevlevi tekkelarının acem
hârsına merkez olmasının mukabil, onlara rakip bektaşı tekkeleri
daha ziyade milli hârsı ve halk kütlesi temayüllerini naseri iti-
bara almışlar, tassevvufu halk şirini kuvvetli bir propaganda vasıtâ-
sı olarak kullanmışlardır.

Vicdanlarda qâmidîye kader hastası kalen ve gitâleri bilinen
Yunus bu iki neviden hiç birine menüp degildi. Onun esasatı sofîye
ve ahlâkiyesini veren İslâmî Necîflâtumi unsurki Yunusun eser-
lerinde esası tektil eder fakat o bu esasatı sofîye ve ahlâkiyesi-
nidîgerleri gibi arapça terennüm etmemiş millî lisan, millî vezin
ve millî edasile kendisini daima tehdîr edecek bir halde getirmiştir.

Bütün mutasavvıflarda olduğu gibi onda bu hususta tegvik eden
yegâne harici amil, halkı irgas ederek onlara faydalı olmak düşünces-
ti idi.

(1) Fuat Köprülüye göre

Yunusun kuvvetli şahsiyeti ile canlılarındı; milli terzi hem de dehasile Shya ve tespit etmeseydi büyük İran mutasavvıflarının tesiri altında edebiyatımız nüfusuna öteki mecrayı takip edecekti.

Serhadlar gelince oradaki dedelerimiz eski gururlarını hem rahi ve hemde siyasi istiklallerini muhafaza ediyorlardı. Eski milli kahramanlık anıtlarına kaboslarını çalan oyanlardan dinleyen Anadolu her köşesine yayılmış olan bebaklarında yalnız kahramanı hislerini kuvvetlendirecek dini telkinler alabiliyorlardı.

Anadolu Türklerinin tekkelere ve bebaklara karşı göstermiş oldukları saygıbet ve hürmet ezenekin idari bosukluk ve enargiden ileri gelmekle beraber bu kadar çabuk teammâne müşahânlükten evvelki dinlerinin veya yakından ailesi olukları civâr monşet dinlerinin tesiri olan gerek. Bebekler aynen bakışkanlarının rolünü görüyor halkın maddi ihtiyaçlarından gayri olan bütün ihtiyaçları onlar tarafından tatmin ediliyordu. Buda man bosphorus gayretlerine rağmen asıl esasları myselfâlî Budism ile Türklerde yakından alâkâdar olmasa bir kısmında bu dîne girmiglerdir.

Bagda bir iklim bağıca insanlar zaferlerle tatmin edilmiş ruhlu bu dînin Hindde aldığı şekilde hayatın uzak olsunca temayüllerini göstermemiştir. Yalnız mögolların istilâsında sonra Anadolu'da mevcut olan buhranın tâhi tesirinde eskiden ağına oldukları bu insanların maddi hayatın uzak kalma ve insiva ile ruhu tatmin etme isteklerinin sıratla inkigâf etmesinde sebep olmuştur.

ONDÜRDÜNCİ ASIR

Ondürdüncü asır tam manasılı Anadolunun vahdetesis bir devridir. Bu vaziyette Selçukilerin hıdut boyaların yerleştirilmiş oldukları üç beyleri merkezle aralarında bir robita kalmediğini görüleri üzerine kendi bildiklerine hareket etmekte geçikmeyip asırın başlamasılı terih sahnesine çıkarak ugarda Rumlar ve Armenilerle müthiş bir mücadeleye girdiler. Diğer bir kısmı Anadolunun merkez şehirlerinde ticaret yolunu geçmesile mevkilerini güçlendirmek ve erşilerini genişletmek amacıyla istikâ teşebbüslerine giriyor fakat biri diğerine tefevvîk edmiyordu. Nihayet Osmen oğulları mevkilerinin yardım ile diğer beyleri kendi idareleri altına almasa muvaffak olurlar. Hatta Yıldırım Bayazıt bir kaçı beylik müstesna Anadoluda tam bir vahdet kurabildi deyebiliriz. Fakat buda Anadolu terihine bir asırda mal oldu deyebiliriz.

Ben Türkliğin devletçi olma ruhunu izah ederken oyun siyasi kavgalarına girişmeden mevzuum olan fikri mücondelesinden bahsedeceğim için fakta tefsilât vermeyeceğim.

İçtimai muvazenesisilik 13. yüzyıl asırda olduğu gibi hatta belki ondan daha fazla olarak devam edüp gitmişyordu. Halk muadilip ruhunu tamam etmek maksadile serhad beylerinin yanına kojuyor erada gaza ve cihadla uğragırsın diğer bir kısmında şeyhlerle, tekkelere bağıvuruyor ve yeni yeni terikatların tozcasına, diğerlerinininde genişlemesine sebebiyet veriyordu. İste bundan dolayıdır ki yedinci asırın son ve sekizinciının ilk seneleri surfinda Anadoluda yeni bir terikatın zuberunu görüyorum.

İbni Battutanın tarikatı Ahmediye namı verdiği Rifailik tekke ve mensuplarına İsmirdi, Bergama'da, Anadya civarında sonradan tesadüf ediliyordu. Bu gün Rifailiğe ait elimizde fazla malumet yoktur. Ibni Battuta bu tarikat mensuplarına rastladığını ve onların kendilerine mehsus reksalar ile atego girdiklerini ateg yediklerini kaydeder. Her halde buda bize bir hikâyet gösterir ki oda memleketin teessür ve fakru halidir. Çünkü evvelki asırda gördüğümüz gibi az çok təmİN edilmiş olan sevlevi tarikatı mensupları yüksək meşafilde daima taraftar bulmuyordur. Onlar mevcut olan nisam siyasi ve iktisadiının meşafazasına çalıqarak bilhassa sunni itikadının hükümrən olduğu yerlerde inkigaf ediyor ve sevlevi dervişleri sevhiri qoradıma risyekâr kalyorlardı.

Yine bu asırda hurufilik Nesiminin guyretile Anadoluda yayılmışlığı bağlantı.

Muhtelif mœudeleler, ya'malar, haksızlıklar en ziyade esnafı mutazzarrır ediyordu. Onlarda eritk kendi bogularının çaresine bakmaları zamanı geldiğini anlaysa gecikmediler. İste bu sebepten dehayindirki bu günkü yoncara müşabih ahi tegkilâti kuruldu. Türk Tarihi bekiminden iftihârla anacağınız bu tegkilât insanı bütün vasifları hâzır ve Avropanın ancak bu asırda yapabilmiş iktisadi yardımçıları ve iktisadi vasifeyi daha 14. yüzyıl asırda idrak etmesi bizim için ne büyük bir geref olduğunu bilmemek sâkîne hâset varmadır?

Rifailiğe dair bakanız:

İlk metasevvâflar sahîfa 228

İbni Battuta tercümesi cilt 1 sahîfa 228

İbni Battuta'dan öğrendiğimizde göre her anası erbabi aralarında bir-
legerek kendilerine pir intihap edip ona kazandıklarını getirerek
misafirlere ve gariplere təhsis etmiş oldukları zaviyelerde inzeti
ikras etmekte birbirlerile adet mihaddeleye girerlerdi.

Ahiler; Ankarada tegkilatını bilmemişimiz birde hükümet kurdu-
lar. Sekizinci asırın başlarında yetişen büyük Türk gairi Mif
Gülgehrî Ahilerden bahsederken bunlar umumiyyetle cahil edip ve
fütüvveteen gafil olduklarını söylemek suretinde o devirdeki ehli
sünnet alim ve mutasavvıfların bunlar hakkında pek çok fikirler
beslemeklerini ve ahiliği as gec batınlılıkla enlül gördüklerini
ihnes eder.

Osmancıların 762 sonasında Ankarayı zaft etmeleri üzerine
ertik ahilerin namına pek tessadüf edilememektedir. Buda guyet tabii
idi. Osmancı devleti her tarafta asayıgı temin ettikten sonra bu
gibi tegakküllerde lütfum kalmamış yalnız bir anasın çeklinde bu güne
kadar devam edüp gelmigtir.

Ahiler hakkında Fuat Köprüglü bir kitap hazırlamaktadır. Bununla
Ahilere ait nökta olan malumatların ikmal edileceğinden hiç gülhe
yoktur.

Ahiler hakkında bakanız:

İlk mutasavvıflar sahifa 242, Osmancı encləmeni mecması on 19 sahife.
1202 Ahmet Tevhit, İbni Battuta cilt I sahifa 312 ve devamı, Edebiyat
fakültesi mecması sayı 5 Bens 2 Anadoluda İslamiyet, Köprüglü.

On dördüncü asırda din ve ıctimai teşekküler bakımından on
üçüncü asırın mütekâmil temadisinden başka bir şey değildir. Bekta
şılık tam teşekkülündü bu asırda yoptı. Yunus Emre'nin yeni bir yol
açmış olduğu tasavvufi edebiyat mevkipleri tarafından devam etti-
rildi. Serhad beyleri artık birer ufkun hâkimet haline geldiklerinden
onların etrafına toplanmış olan geçen asırın istilâhi ile babalar
yeni zapt olunan memleketlerde Türkmen ananlarına sadık kalarak
islâmiyetin çok basit ve külfetsiz gelenğini halk arasında kuvvetle
 yaymaya devam ettiler.

Beyler mevkilerini kuvvetlendirmek maksadile o asırın siyasi
icaplara göre teşekkül etmiş olan bu birliklerden enaz derecede
istâfâde etmek yolunu biliyorlar ve ıcte bu konu içindirki ilk hüküms
darlarımız bir taraftan bu Türkmen babalarını celp ve cezbe galî-
garken, kasebabardaki hocalarını, ahiler tevkîlatına mensup begîca
ricâli elde ederek onların yardımını görüyordu.

Geyh Edebalinin ahilerden olması kavi yen muhtemeldir. Osman
ile Orhanın enk arkadaşları arasında bir çok ahiler vardı. (1).
Artık Anadoluda birer hâkimet halini almış olan beylerin Konya,
Sinop, Gülgâhir, Bursa, İznik gibi merkezlerinde usak memleketlerden
koşup gelen sünni ilmî şöbâleme tedrisen büyük bir ehemaiyet almış
muntazam medreseler açılmış hâlâ idareî merkeziye kuvvetlendirilece
ahilerin ve Türkmen babalarının siyasi ehemaiyetleri azalarak buna
mukabil ehli sünnet aksâidi ve nizariyatî sofîyelerini o esasla
-velev sahiren olum- telif edilen sofîler tehakkümle bağlamıştır.

(1)

Edebiyat Fakültesi Mezuniyet Anadoluda İslâmiyet Fuat Köprüoğlu.

Sofilik geçen asırda başka bir yolda tamamlandı. İki kısımda olarak tetkik ettiğimiz tasavvuf ceryası Yunusun tesirile ikisini men edip yeni bir kisve ile meydana getirdi. Bu asarı sofileri büyük tasavvufçular gibi doğandı, dündüklerini halkın enləyacağı lisansla terennüm ederlerken Yunus Ebuoden farklı olarak senat başından uzak sırf talimi mahiyettedirler.

"tasavvuf'ta hukuk mertebesine vusul için sühtü tekva riyazat ve mīrahede eisendir; Hak yoluna gitmek kolay değildir. Ağık yolu çok feyizli olmakla nehayetsiz müşkilət ile donudur; Bu çok azaplı yollara girenin hali haraptır. O yollarda ne kadar ağık toprak oldu, ağık olmak için muhabbet başına girmelidir; Halbuki bütün bu usul əsl/əz/ azaplara bu büyük felaketlere katlanmalıdır ki bu mümkün olsun. Ağık incisunu bulmak isteyen bir katreys kənənt getirendir. Ağık ateqinə yanmış hukuki ağıkların rengi uğurkəndisi hayran, günəş viran, gösleri yağlarla adeta pürtufan olur. Hukuki ağıkların cəndən gəgüp cananə, misal həkkə təlip olanlardır".

Rumlar ve Armenilere karşı bir çok zaferler kazanılıyorsa da müzaffer olma rüsumu taşıyan etalarını tatmin etmeyenler eski Türk kahramanlarının maceralarını dinlemekte büyük bir həz duyuyorlardı. Esir milletler mazilerinin zaferlerini büyük bir mühənalıq ile terennüm ederlerken yenileri için səla bir cehit duymazlar. İğte Türkliğin diğer milletlerden farkı; O ecdadından kalma mirasları dinlemekle iktifa etmeyip bizzat kendisi 5yle bir bəbanın onun gibi eğlu olduğunu iddia edir. Hamzanıse, İskenderıse, Süleymani se, Rüstem name gibi kahramanı eserleri halk arasında okumak ve anlatmakla müstəri puhları tatmin ve onlara yeni kuvvetler vermek gəyesidir.

meddahların yapmış oldukları tesiri işaret etmeden geçmek asla doğru olmaz. Hülâssâ, hicri sekizinci asır arasında Anadolu, mütemadiyen etnoloji itibarı ile Türklegiç ve din itibarı ile İslâmlaşmış bir taraftan sofyanı öryan tesirile bilhassa yüghe Türkmen ağıretleri arasında çii ve batını itikadları eskisi gibi kuvvette devam edip dururken, diğer taraftan büyük, merkezlerde sunilik bir gekli resmi alımı ve hatta Glem ile bir kısım sofyan arasında bir itilâf ve ehenk bile tekrarlır olmuştur.

Eserlerin Tegakkül Sebebi

İllerde aynı, aynı tatkik edeceğiniiz bu devrin nadir bakiyyelerininki tegakküllerinin sebebini iki kisim ayırebiliriz. Bir kisim boyaların hissyesi altında bulunarak onların tegvikile memleketin ihtiyaclarına göre yazılımış veya tercüme edilmiş (daha doğrusu adapteli) eserler, diğerleri ise doğrudan doğruya memlekette manevi bir nufus kazanmak veya sırf milli ve dini bir guse ile kaleme alınan kitaplardır.

Memleketin İhtiyaçları

Sosyal İhtiyaçlar

Cemiyet assayıg ve nizam isteyordu bu ihtiyaç bu devirde talimi ve didaktik eserleri doğurdu. Guse devrin fenalaşmasını, intisarsızlığına, assayıgılığını dikkerek bedbin olmak değil bilakis dini prensiplerde hareket ederek her kez nesihatlarda bulunup yeni dini ahlaklı ve merkezi bir devlet kurmakta.

Dini İhtiyaçlar

Mâlikînlik kuvvetle yayılmış ve esaslaşmıştır. Şimdi prensipleri, ahkâmı ve usulu hakkında eserler bekliyordu. Tabii bu eserler halkın anlayacağı bir lisanla yazılıyor veya tercüme ediliyordu.

(BİLGİ)

Milli İhtiyaçlar

Yeni zaferlere susanılmaktı gair dedelerinin kahramanlıklarını

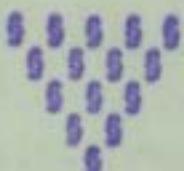
terennüm ediyor yenileri içinde zemin hazırlamaya osla umutsuyordu.

İlahi İhtiyaçları

Yeni teşekkül etmiş olan küçük hükümler ve onların yanında bulunan beyleri saraylarında ilmi mühbeseler hazırladıkları gibi tabiplerden, hıyatçıncılara da büyük bir kıymat veriyor kendilerinden nomerine eserler rica ediyorlardı. İste bu sebeptendir ki bize bu devirden tıp ve hıyete ait bazı kitaplar kalmıştır.

Yalnız gurusunu sır etmeye mecburuski sahîlif ihtiyacları görre teşekkül etmiş olan bu eserler her ihtiyaç için değil belki her si kül olarak duyulmuş ve böyle hazırlanmıştır.

Birde eski islam eserlerini takilden Misirda veya Sonda tehsil görmüş olan Türk علمası: fıkıh, Usulu fıkıh, Hadis, Tefsir ve tasavvufa ait kitaplar yazmışlardır. Bis bu kitapların isimlerini ve sahîliflerini sır etmekle iktifa ediyorus. Çünkü eserler arabi ve Farsi olduğundan tetkikime iştân yoktu. Aynı zamanda nüklektiminin bir devri inkilâbindada nücesir olacak mahiyetten uzak bulunuyorlardı.

L İ S A N

14. Ünçü asırın ve eserlerinin lisanı hakkında iyi bir fikre sahip olmak için Selçukiler devrinde bahsetmek şap oeder.

Selçuki hâkimetinde sahaberatı hariciye ve mesalihi geriye arapça, divan işleri ve dahili mamlâât daha ziyade farisi halk ile olan mamlââtta ise kısmen Türkçe kullanılmıştır. (1).

Daha 676'da Karaman oğlu Mehmed bey Selçuki gähnadesi olduğunu iddia eden Gıyaseddini siyavuş namına Konyayı saft ettiği zaman divan ve dergâhıda bârgâhta Türkçeden başka bir lisan kullanılmamasına emretti. Bu vaziyet bine göstermektedirki Selçuki devletinin tam resmi bir lisanı mevcut değildi. Daha ziyade Arapça ve Aşençe kullanılıyordu. Zirehlerde Türkçe kullanılmışını icbar ediyordu. 14. Ünçü asır, Anadolu Türk edebiyatının büyük bir kuvvetle inkîaf ettiği millî lisanın din ve ilim lisanı olan Arapça ile edebiyat lisanı olan farisiye kargı maz'affaknyetle mücadele ettiği bir devirdir.

Şimdi bu devir gair ve müelliflerinin Türkçenin Arapça ve Aşençeye nispetle daha kabu, ifadeye daha kabiliyetsiz olduğunu söylemekleri halde yine Türkçe yazmalarının sebeplerini arayalım.

I - Her tarafta mevkii iktidarda bulunan beyler gaza ve cihatla megguluyetleri onların Türkçeden başka bir lisan öğrenmelerine mani oluyordu. Kträflerine topledikleri gair, müellif ve alimlere namlarına hazırlamalarını sur ettikileri eserleri kendilerinin alsalar.

(1) Türk edebiyatı tarihi F.Köprülü Schifa 295

yazıklarından dolayı Türkçe yazılmasının lâzımdır. İbni Battuta da Türkmen beylerinin saraylarında Türkçenin önemiyeti ve Türk gairlerinin mevcudiyeti hakkında dikkata gayan malumat vardır.¹⁴ Üncü asırda Anadolunun Konya, Niğde, Lâdik, Kastamonu, Sinop, Kırşehir, Bursa ve İznik gibi muhtelif merkezlerinde Türkçe eserler yapıldığını bize intikal eden nadir bâkîyyelerden anlıyoruz. Bu kadar önemiyet veren beyler devlet hizmetâtanda Türkçe istismal etmeleri gayet tabii idi.

Murat I. in bir takim fermanlarında bismi bu iddiamızı teyid eder^{1}) Zaten bu ceryanın tesiridirki Osmanlı hükümetinin resmi lisansı Türkçe olarak bağlamış böyle devam etmiştir.

II Eserlerin kısa azami yukarıda izah ettiğimiz vechile bir goya ugrünnda ve bir ihtiyaca tekabül etmek için halk tarafından okunulup enlâgilmesini temin maksadı Türkçe ile yazılmasını zaruri kılmıyordu. Azam nispette sade bir lisansla, sonattan ve tekellüften arı bir surette ve daima kısa kısa cümleler yazılıyordu hale halk ictimâllerinde okunmaya mahsus dini mankabeler enk hikâyeleri gayet sade ve tekellüfsüzdü. Bu nedenle en sanatkârcone yazılmış mansum hikâyelerinde bile lisân elseriya basit ve sadedir.

III Anadoluda Selçuki devletinin entveti ile anametile medeniyetile mütenasip büyük gâhiyetler yetigmış veya herigün buraya gelmigler eserlerini hazırlamaglardır. Onlar Şarkın yetigtirdiği en büyük mütefekkirleri okuyorlar enlâyolar ve böyle yazıyorlar. Halbuki bu imparatorluğun suikûf ile medeniyeti düşüncesi anametide kayboldu. Artık bu enerjik muhitte isâm aleminin bütün düşündig inceliklerine vakif kimseler azalmış bu azalan gâhialarda o zamanın mînevverleri tarafından enlâgilamayan arabi ve farisi eserlerin içcümlesi ile vanifelendirilmiglerdir.

Eserleri Nevileri

Dini, ahlaki ve kahramanlık eserleri daya ayırdığımız bu sınıfların
neler hakikat halde her üç geyenin intisacından hasule gelmiglerdir.
Yalnız bir eserde dîne diğerinde nesihata öbüründe kahramanlığı
daha sîyâde yer verildiğinden biz böyle bir tanım yapmayı muvaffik
bulduk.

Dîni Eserler

Cevahirülesadaf tercümesi :

Kuran tefsiridir. Mükaddeseden anlegildiğine göre eser Çandar
oğlu Sultan bin Sultan Ebulfetih İsfendiyar bin Beyazid adınına
Türkçeye tercüme edilmüktür. Her kâline ve ayst yazıldıktan sonra
tefsiri yapılır. Lisan hem aade ve hende basittir.

Bir Fatiha tefsiri :

Mâellifi meghuldur. Lisan aade ve basittir. Bu tefsirin 14 asra
aşra ait olduğu hakkında hiç bir kayde tesadüf edemedim. Üniversite
kütüphanesinde bir çok fatiha tefsirleri mevcut. Bumların hepsi
sini tetkik ettim 1525 numaradaki bu nara ait olsa gerek (1).

(1) .F.KÜPRÜLÜ Üniversite kütüphanesinde 14 asra ait bir fa-
tiha tefsiri olduğunu söyleyim.

Garipname :

Ağık paga tarafından 730 tarihinde isiml edilmiştir.

Ağık paga, Gülgahırlıdır. Babası Şeyh Mühlis, Osman gazanın meşayih ve gürasindandır. Ağık paga Orhan gazi zamanında ictihar etmiştir. 670 - 1371 de doğmuş 733 - 1333 senesinde vefat etmiştir. Türbeleri ziyaret olunur.

Garipname oldukça hâkimî dîni bir manzumedir. İslâmî tessavüfuna ait olan bu eserin mevâmu Allah sevgisi ve Allahî hakkile sevmek ve bilmek için tutulacak yollar ve usullerîn marifetidir. Kitap 10 bâb üzerine şâxisi olunmuş her başta enar, enar hikâyeye ve destanlara ayrılmış sonundada kitabıñ isminden bahsedilmiştir. Meçmuan 1000 beyitten ibaret olup 11 hece üzerine mîrettop ve meânevi tarzında kafiyelerle yazılmıştır. Mukaddemesinde müellif eserinin telifine ait sebepleri şöyle isah eder :

"Kendisinin bahsettiñ oldu u mevsûl-ru ait her dilde yâzilar yâzılmış her kavmîn bundan malumeti mevcut bulunmuş iken Türk diline kimse dikkat etmemiş, Türkler ise o dilleri anlamaz bulunmuyorlarım onun içimâ kendisinin bu Garipnameyi düşmesinin sebebi Türklerde bundan mehfûm kalmamışlardır onlarda halkı kendi dillerinden okuyarak başka milletler tarafından her görülnekten kurtulsunlar kaygusu imiç.

Birinci hanî :

Peygamber aittir, Muhamedin kâfirleriâne davet edigini, onların Muhamede yapmış oldukları cefayı, Muhamed tarafından mağlup edilişlerini tasvir ettikten sonra Ademden, Muhtemelen doğrusu bütün peygamberlerden bahsedilip hüleffeyi Bağıdinde nehayet bulur.

Dünya hanı

Dünya ahret kısmını tegkil eder. Tebii bu kısmı bir çok nasihatları iktiva etmektedir.

Mənənə hanı

Məni, hal ve istikbale aittir.

Bünənənə hanı

Elsinei rubiəden yani hava, su, toprak, atəğten bahsalanır.

Bundan sonra ki baplarda Dünyanın yardımlığını yet kat adımanı tasvir olunur.

Təkere ve tarhlerimizde büyük bir sefi sıfət ile daima zikr edilen Ağık paga gair olmak itibarile Məvlana ile Mütənnedilin basit bir mukallidindən başka bir qeyd değildir. Bu usul eserde bilhənənə o devirde Anadolumun hayatı həsusiyətlərini göstərecek sənəd/pərvənə-hallı pəqələr yoxdur deyəbiliriz. Lisen kaba ualubu kuru lirizm-dən həsen təmamilə mahrusdur. Anadolumun nüfuzlu bir sefi nüfusuna mənşə olmasa ve eserinən didaktik məhiyyətini gühretini -fakat bir gair deyilgənde bir mətasəvvuf sıfət ilə - asırlaşca yaşıtmışdır. Ağık paganın bir takım hecc ilə yandığı ilâhileride vərdärki, buntar, Yunes Eurre nın asıl əmətkar gəhsiyətini göstərmeyen alələdə məhiyyətəki ilâhilerindən farksızdır.

Təzkerətüləvliya tercüməsi

Təzkerətüləvliya Şeyh Attar kitabının mukaddəməsində Məhəmet gazi bin Aydin beyinin emriyle yazıldığı igaret olunur.

Kitabın təlifinin sebəbi dini bir gəye ilə işə olunup halkı

ırgad mukaddile yazılılmıştır. Asıl kitabı Şeyh Murettin Muhammed bin İbrahimîl Maqrûf bilâtterüllâhemedani ye şartır. Bu şartın kıssâsiylebiye ya arapçadan tercüme ettiğî ve bundan sonra farisidende tekeretülevliyayı tercüme ettiği malumudur.

Lisan gayet sade ve bu günkünden farklılaş gibidir. Kitap herkesin anlayacağı bir şekilde olup Peygamberin neslinden olması delarıyla Mansur zamanında yaşaması olan Cafer Sadık'tan başlayarak 72 evliyânın shvalinden nasıl hareket ettiklerinden ve müşzelerine den bahsedür.

Menâkıbü'l Ebrâr fi Mâkalâtâ'l Ahyâr :

Eser Ahmet Dervîş'e şartır. 184 menâkıpten bahselenmiştir. Hâreti Aliyâ, hâreti Hüseyîn, Selâmî, Fârisiyi zîkr ile Şeyh Abu Süfeyn de mehâyet bulur. Lisan temâile saf değildir. Arapça ve Acremce kelimeler olduğu mebzûldur. Uslup daha elgû ve ifadeler daha düzgündür. Bu bakından eserin bu asrin son nüsfâsında yazılışı olması icap eder.

Inlâs tefsiri :

Nurât Arsalan bey bin İsmâîlîye yazılılmıştır. Eser Ankara Kütüphanesinde olduğundan görüremedim.

Süreî Nâlik tefsiri :

Müellifi mevhûldur. Hâzır Bin Gülbeyî iessinde Anadolu emirlerinden birinin emîle yazılılmıştır. Ankara Kütüphanesinde olduğundan görüremedim.

DİDAKTİK ESKİLER

Mantıkuttayr tercümesi:

Heselhitap mantıkuttayr. Gülgährili Şeyh Ahmet tarafından 717
nemesinde tercüme edilmüştür. Şairin Faleknâme ve Kundi gayhi Ahi
Şenin manâkibine dair kaleme aldığı manzum kerâmeti Ahmedînâ-
munda diğer iki eseri daha vardır.

Devâlîmâ Celâlettin Kümidem sülhem olarak ilâvelerle süslenen
Feridüttin Attaran mantıkuttayr tercümesi bu devrin en güzel meh-
sullerindendir. Mâlliîî Arşevînâ kusatmasının eski isminin Gülgähr
olması dolayısıyla meleketi ismiyle görürtü bulan Şeyh Ahmet nâmının
en büyük şairlerinden biridir.

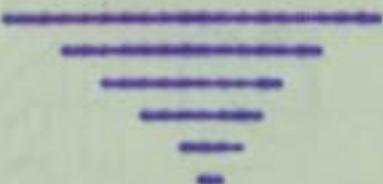
Mantıkuttayr tercümesinin tekîkîti Nukaddeme bu devrin diğer
mehsullerinden olduğunu gâbi Allâhîn, Peygamberden bahistir. Ruthudum
geldiğinî anlatıktan sonra Dağıstanî İshâmet Mustafa ve onu
takiben Ağıkla Naguk hikâyesi gelir. Ruthud ismi bu kitapta vasi-
fesi doğru yolu gösteren bir kimsedir. Ona bir çok suallar sorulup
oda cevâp verirf ve iş eder. Bununla beraber hikâyeler ve nasihatlar
bir takım ilâhi kuşlarla bulbillerle süslenmiştir. Dağıstanî Leylân
ve Meçnum tekrar Ruthuda sorulan suallerve cevâpları Dağıstanî ve-
sir ve Halife tekrar Ruthuda sorulan suallere r ve onun cevâpları
arada destanlar geçer fakat esas edur. Dünden sonra münnâsat İshâmet
Mustafa salâllâhu aleyhi ve sellem ve tekrar aynı şekilde
keser manzundur. Neceler umumiyet itibâri ile 6-5, 6-4 dûr.

Türkçe sade ifade basit olmakla berber sevimalı ve canlı bir uslubu, tasvirîci kudret v. nüvâffâkiyeti gâze çarpmaktadır.

Şimdi tâkâdîr gördüğün eserlerin alâki eihetten en mükemmelıdır. Cemiyetin saf noktaları pek güzel anlaşıılır. Fena geyler daima sayılır; dökülür, fakat bu gibi hadiseler yapılmıyor; gibi gösterimde yapılması lâzım geldini salatılır. Eser bu devrin ihtiyaçına kârgılıktır. Kimsenin sözcü inanılaması lâzım geldiğini, dünden başka, dininin söyleliğinden başkasına itined caiz olmadığını söylemesi bu devrin karigirkliğini ve Meğol istilâsını Türk memleketinde ne derin ruhi aksiler yaptığını pek güzel gösterir. Onun içindirki Ruthen degru yolu göstererek bir halâskâr olarak alır ve onun gibi yapılması lâzım geldiğini ima eder. Sanatkâr ile hikmetin yükseliği itibarile Kırşehirli Şeyh Ahmedî Gûlşehriyi ilk safla zîkr edebiliriz. Atterin Montikuttayr'ını multîf menhâldardan ve bilhassa Nessevi'den aldığı hikâyelerle ve zamanında ait bir çok hesbuheller ve gâkâyelerle teysi ederek Türkçeye nakl eden ve ayrıca bir takım şîirlerde elinde bulunan bu büyük sanatkâr isâm edebîyat ve ilâme vakif bir şâfiidir.

Fakat eserlerini şâfilik propagandası ile değil, hakiki bir sanat gâyesile yazmıştır. O devre göre lisânın temsilîğine, uuluâma itinâ eden ve nüvâffâk olan Gûlşehri hakiki bir sanatkâr olduğunu göstermîktir. Eserinin yapacağı bedii tesiri büyük bir itinâ ile takip eden bu şairde kuvvetli bir lirum vardır.

En mücerret ve ahlâki nesihâtler verirken, tesevvuf eselerini anlatırken bile usluba kurn ve tatsız değildir. Sonra tabiat manzûrlarını tasvir ederken renkli, itimâlı ve canlı bir usluba malkiti? Umumi bir telekkiye nümayir olarak Türkçe; güzel eserler yazılmasının kâfi olduğunu ileri sürerek bir çok ilâvelerle sözinden daha mütenevvi bir hale soktuğu Montikattayr tercümânının âttârînkinden sağı olmadığını ve kendisinden evvel Türkçe hiç güzel bir eser yazılmadığını iddes etmesi çok doğrudur.

İSKENDER NAME

1590 senesinde Ahmedî tarafından yazılmıştır. Romantik bir destan olup asıl Osmanlı Türkçesinden kalma ilk eserdir.

Babasının adı İbrahim olup kendi lakabı Taceddindir. Lâtifi ile Ali 14. Üçüncü asırın en maruf şairlerinden olan Ahmedinin Sivaslı olduğunu söyleyebilirsek de mevsuk değildir. Taşköprü'lü made Meccelletünnesip ismindeki eserinde Germeyanlı olduğunu yazarlar. Ahmedî memleketinde tâhsilden sonra Nişârdâ tahsil gördü. Şeyh Ekmeleden iconsat aldı. Ve bundan başka Nâilla Fenâridende istifade etti. Ahmedî Nişârdan evdetinde Germeyan oğluna hoca oldu. Ve sonra Osmanlılara intisap etti. Yıldırım Beyazıtın oğlu Süleyman Çelebi'nin hükümdarlığı sırasında Ahmedî onun himayesine maghar olmustur. İskendername şairi taban gen hoşsahbet lâtifevi bir şat olup 1412 - 815 senesinde 80 yaşını mütecciv olduğu halde Kütahya'da vefat etti. Ahmedî hem şair hemde alimdi. Tibbe dair Münâchâbâğıfa ve Kitâburrevâyih isimli iki eseri varıdır. Ahmedînin bânlardan başka diwanı ile Cemîti Nurât isminde bir eseri ve Esrârname tercümeside vardır. Esrârname, Feridîttîni Atter'in olup Ahmedî onu tercüme etmistiir.

İskendername yalnız Osmanlı Türkçesi lisan yadigarı değil Ahmedî ilk Osmanlı Türk şairi ve aynı zamanda Türk edebiyatındaki romantik mektebin ilk müessisiidir. İskendername 11. 400 misri kadar-dır. Ahmedî eserini şâmasını şöyle isah eder.

Sultan Beyazidin lütfüle kaleme gelip, bu güzel incileri onun için beyan şöhigine düşmiş ve bu şiri onun adına yazmıştır. Çünkü diyor oda bir İskenderdir. Böyle bir kitabı kendisine ittihaf etmek ka dar doğru bir iş olmasa.

Büyük mikyasteki manzume müslüman muharrirlerde adet olduğu üzere, bir dibagge ile bağlar. Nivelâ censbi hukki, sonra peygamberleri Muhammet Aleyhîsâlâmı medhîsene edip manzûn hükümlerini olan Sultan Beyazid I tebciîl ve şükreni ittihaf eyler. Bu bitikten sonra esil vakutün hikayesine başlar mevzu İran mensülerinden alınmakla bersaber Ahmedî kendine mahsus bir tertip ve sıradı tanım ederken istediği gayelerin tahakkuka için hadiseleri kendi fikrine uygun şekilde göstermiştir. Gayesine muvaffak ne göründü ise onları komşu memnuniyetle eserine almıştır. İskendername sadece büyük İskenderin hayat ve tarihini doğdugundan ildüşüne kadar değil; belki o vakitki, yakın Asya tarihini en kabarık hatutu ile to en eski zamanlardan başlayarak 13'üncü esir ortalama hâlfeti saltenatın inkıramını, ve bilhassa Osmanlı hukümdarlığına sit usan bir kısmında ilâve ediyor.

Muelliif bu eseri sârf shâfiîî nasihatâsır vermek için yazmıştır. Ve çıkışındaki ibretleri halkın ciddiyetlensmesi dikkate alınması için bu tarihi vakayı intihap etmiştür.

İskendername lisan ve târih itibâre ile kıymeti büyük olmakla beraber sonat noktasından onun divanı şüphesiz daha emniyetlidir. Ahmedî bu esrin bütün şairlerine faiktir. Lisan daha dâimgün eslûp mevzularının içebînsa göre mütenevvi, tâsvirleri daha renklidir. Kendisinden sonra artik eski divanların okunmadığını

eserlerinin Şeyhininkiler gibi tercüme olmadığını mağrurane anlatır. Anadolu şairleri içinde Gülşehriyi hürmetle zikr etmesi edebi sevginin yüksekliğine güzel bir delildir.

Ferhenk namei Sadi tercümesi

yahut Muhtasar Bestan tercümesi

Gülşehirli Hoca Mesut bin Osman tarafından 755 tarihinde telif edilmiştir. Bu eser bütün bestan tercümesi değil, bir kis-
manın tercümesidir. Kensiükübera olan ve bestanda bulunmayan bazı
beyitler hem didaktik ve hemde tabiat tasvirlerini ihtiva etmektedir. Bunlardan anlaşılıyorki Hoca Mesudun diğer bir eseri
daha mevcuttur. Fakat bu henus elimize geçmiş değildir. Eser lügat
itibarile gayet zengin mense itibarile pek genişir. Müellifin külli-
reti edebiyeti pek yüksek ölçüde bir çok yerde Şeyh Sadının fi-
kirlerini daha güzel bir hale koymuş mefhumu daha ziyyade parlat-
mıştır. Mansya mührün olduğu kadar Türk elbisesini giydirmekle
tercümeden ziyyade adepte etmiştir. Eser temenen ahlâkidir. Nasihât-
lar çok güzel şekilde ifade edilmiştir. Kahramanlığa meftundur,
Style olmamasını ister ve bunun için şarher arar.

KAHRAMANLIK İBBİNLERİ

Bir cilt dahilinde bulunan üç destandan birden bahs edeceğim
çünkü mevşuları gayeleri, lisansları hepsi biribirine benzeyen

Gencgil Kalesi Mensumesi

13 - 35 sahifelerdir. Bey paşarlı Mağus oğlu Hasan tarafından
yazılmıştır. Baş tarafta noksandır.

Oğlu Ali Fethi Kalesi Selâsil

35 - 63 sahifeye kadar Bey paşarlı Mağus oğlu Hasan tarafından
yazılmıştır.

Hikayet Hasan Hüseyin

63 - 80 sahifeye kadarır. Hekip oğlu tarafından yazılmıştır.

14. Ünelli asırın tam manisile ruhunu ifade eden bu destanlar
bize o devrin düşüncesini, inancını ve kayıtlı hükümlerini gös-
termesi itibarıyle çok önemlidir. Türklerin deime galibiyetini day-
mak, işitmek ve yaratmak hırsları her devirde gizlilik ve belirsizlik-
tir. Tbilii bunu içindirki esaret altında veysat heman eseretten
kurtuluşun arifesinde eski galibiyetleri ve eski zaferleri dinle-
meden, yazmadan, onları mübalağalandırmadan kenidini olumsuzlaşdırır.
Yazılan bu menşumalar halk içindir. Nalkın es çok sorsılmış olan
manevi kuvvetini artırmak içindir. Talimi mahiyette yazılmış ve
tam manisile Türkçedir.

Nesim itibarile bir kıymeti yoktur. Bince bunlar o devri, o devrin
ruhunu dğönülgünü göstermesi itibarile kıymetlidir.

Yine aynı mevsuds Darir törefinden tercüme edilen Fütühü
Şam 1 ve Fütühü Afrika'sı tercümesini mikr etmek icoz eder.

Eskidenberi İslâm aleminde yaşamış olan Hamzanemeler ve
Şemsüslimin şahsiyeti etrafında toplanmış destanlar, Battalname,
Danışmendname gibi bize diğer esirlardan kalan eserlerin 14. yüzyıl
esir serfında halk törefinden memnuniyetle okunulup dinlendiği
muhibumusdur.

S S S S S
S S S S S
S S
S

H İ K Ā Y E L E R

Hikâye nevularının hemen hepsi hariçten alındığı halde milli bir hikâyeye boyanmış gair kendî varlığında ilâve ederek asıllarını gegeçek kadar nüvâffakiyet göstermiştir.

Kâlile ve Dîme tercümesi

Mesut tarafından Mâlikîyyî Usur bin Muhammet bin Aydîn beyin emrile tercüme edilmiştir. Eserin mukaddemesine göre daha Mehmet beyin sağlığında ve Usur beg pek genç iken yazılıan bu tercümenin her halde 734 tarihinden daha evvelîlere ait olduğunu anlaşılmıştır. Kitabın 8'uncu sahifasında Kitâb evvel der şerhi kitabı serlevha-sile bağlayan kısmında Hindistan hükümsi tarafından hazırlanmış guyesi olarakca hekimlere fayda ve cahillerede hikayet için yazılıdır. Esir Hindgeden Parisâfiye ve Parisidende Türkçeye tercüme edilmiştir. Bir hikâye tercümesi olan bu kitabı bir çok hayvanat konuturuşur. Lisen nispeten azadır. Kâlile ve Dîme iki gâhistir.

Hürçitname

Şeyh oğlu Mustafa tarafından 1370 - 789 tarihinde ikinci edilmiştir. Mustafa tekriben 1340 - 741 veya biraz evvel doğmuştur. Germayşanın bağılıca nüfuslu ailelerinden birine mensup olup Hürçit name ismi verilen eserini ilk efendisi Süleyman'a itâaf etmek üzere yazmış ve bağlamış ise de eser henüz bitmeden Süleyman'ın vefatının mebni demedi. Osmanlı hükümdarı ve o tarihte Kütahya valisi

olan Şeyhzade Beyazide i'thaf söylemi tı. Hürçitname 7640 beyitli
olup meşnevi tarzında 11 heceli Müsrev ve Şirin gibi bir eserdir.
Menzumanın mevzuu İran Şahı Siyavuşun kisa Hürçidin Zaqrip padi-
şahının oğlu Ferdiżadı şah olaş aşkanan tasviridir.

Mukaddeme telimi bir məhiyyətə olup günsündən və Allaha ləyik kulluk edəməyiçindən teessürle bahistir. Murgitname ağız bir hikməyedir. Oradakı kis Güməye tegbih edilmiş və ismide Murgidi Bənnə konusunda və kitaptı Murgitname ismini almışdır. Nəzəri kuvvetli lisen basit olməklə beraber ifade olğundur. Qiır olçukça liriamloşmuştur. Fakat təsvirləri güzeldir.

Səhəyin Nəvələhar həkəyesi

Bütün eserden pek iyi malzemediği cephile eserin 1000 beyit kadar bir kısmı Nizâmî'nın yâğızı İzzettin Ahmed Mütensakîsinde Mesut bin Ahmet yazmıştır. Bînînâlîyâh bu eseri kitâbın dört misâlinden fazlasını yanan Nâzûda istinat qâphesine daha doğrudur. Niçin malumatımız olmayan Parisi bir eserden tercüme edilen bir meânevi âyle göründüyorki basit bir tercüme dehil, belki tevsiye yapılmış bir adaptasyondur.

Klasik nazım teknigini pek iyi bilen gaır, bu hususta zamanın nispetle büyük bir nızaffakiyet göstermigtir. Tretip, ifade, lisân itibarı ile bu büyük ağk hikâyesini o devrin en kıymetli mahsüllerinden söylebiliriz. Gereg tasviri paegalarda ve gerek ruhi tahlillerde gerek kahramanların ağızından söylemenen ağk şirlerine renk ve heyecan eksik deñildir.

Siyasete Dair Eserler

Kenzil Kübera

Geyh oğlu Mustafa tarafından 1400 - 800 te İsmail edilmiş Yıldız Beyazadî ricalinden, müellifin sahipseyfi velkalem dediği ve gençliğinden beri intarş gürdagi pâşa ağa (1).binâca pâşa ya takdim edilmüktir.

Kenzil Kübera siyaset ve ahlâka dair yazılımış güzel bir eserdir. Devrin ıgtimai hayatı gösteren bu eser dört bölüm üzerinde tâksim olunmuştur. Birinci bölüm; Padışahlar gidiginde, ikinci bölüm; Melikler ve Uluğ beyler derneğinde, üçüncü bölüm; Vezirler ve naipler gidiginde, dördüncü bölüm; Alimler ve Kadılar ve vaizler adımlarıdır halinde dir. Padışahlar, vezirler, beylere, kadılarla, alimlere daha doğrusu halkın hayatı ile alâkadar bunan kimse lere ne yolda hareket etmeleri lazımlı olduğu hâlkında yazılı bu eser ciddî iştirâha tetkik edilmeye değer.

Rabuanname

Ali baba Alî canı isminde bir alim tarafından Germeyen oğlu Salayman şah namesine Fariâiden tercümé edilmüktir. Eser siyaset ve ıgtimai hayatı dairdir.

---

(1) Pâşa ağa veya pâscâk ağa evvelce Germeyen hükümdarının çagnigiri iken sonunda Osmanlı'lara intisâp etmüktir.

İlk Osmanlı padışahlarının isdar etmiş oldukları bazı beratlar

Dr. Friedrich von Kreits tarafından neşr edilen bu beratlar
tarih lisan ve içtimsi nizam ugrün'da ilk Osmanlı padışahlarının
göstermiş oldukları itina bakımından sikre gayandır.

Birincisi Yani en eski Sultan Orhan hazretleri tarafından
759 senel hicriyesinde ve ikincisi Sultan Murat Han evvel hazretle-
rinin adı Saltenatana sitt olarak 757 senel hicriyesinde Edirne
şehirinde istar olunmuştur.

Üçüncüsü Sultan Murat han evvelin 758 senel hicriyesinde Or-
nus beye verdiği bir berattır.

Bu beratlar oldukça sade bir lisanla yazılımış cümleler notemiz
ifade o kadar düzgün değildir. Konumamelerle mukayese ederek olur-
sak aynı neviden uslup ve ifade derhal gürce çarpar. Üçüncüsü Osman-
lı padışahının yahut umumi olarak o devirde verilen dini ehimi-
yeti göz önüne alup deyebiliriz ki her emir veya bey umumi olarak
Salmanlığa inanmış ve o gayretle galigmışlardır. Tavsiyelerde da-
nın doğruluk ve iyilik temennileri mevcuttur.

Sıradı isimlerini ve mevzularını umumi olarak bildiğimiz fa-
kat kendilerini görmeme imkân olmayan yukarıdanberi izah ettigim
eserler neviden bu devrin diğer mahsullerini sıralamak işap eder.
Şadi veya Beyyad adlı bir geirin 763 de Kastamonide yandığı ve
Kütürüm Beyazında tehdit ettiği manzum bir destanı makteli Huseyin
ile bu eserle aynı cilt dahilinde bulunan İzzettin oğlunun Tavus

manzumesi, Alının Hzreti Ümer deostanı 760 da yazılışmış eserlifi meşbul bir Mihriş vefta mesnevisi, Hoca oğlunun manzum nasihatları, mevlevi Yusuf meddahânı 770 de Sivasta yazdığı varaka ve Gülgah mesnevisi Tursun Fakihîn büyük bir mesnevisi, menâkip sahibi ahlâki dedeminin bazı gazelleri, Lâdikli Mehmet bin Ağıkın (Selmanul Lâdîkî) 800 de yazdığı Kegfü'l manzûmî fîwânlî manzumâtîbi tercümesile kuran hakkındaki diğer manzum eseri Yahya bin Halil'in manzur Fütûvvetnamesi ile Yıldırımlı devrinde yazılışmış diğer bir fütûvvetname (1) bu devrin edebî, dîni, ahlâki, kahramanî eserlerini tegkil etmektedir.

(1) Bu kitapların hepsi F. Köprüyüldedir.

İ L M İ E S E R L E R

Kafîye Şerhi

Sarfa dair bir eserdir, 1348 senesinde Kütahyada yazılırak
şahibi sayf ve kalem deye alım bir kamandan olduğu beyan edilen
Ahmed bin Baba bin Abdurrahman'a ithaf olunmuştur.

Müshetülkütüp ve hülasası Kavâiidüressâil

Mukaddemeseden anlaşıldığına göre eser Kastamonu beyi Muzafe-
reddin namına Hoyalı Abdul Momin oğlu Hasan tarafından yazılmıştır.
Eser tâgrâfat, ait olup sahîlîf kinselere kargı nâsil hitap olu-
nocağına dairdir. Tarihten ve edebiyattan bahseden kısımları da
mevcuttur. Lisan oldukça maglûk ve yanda gec karıgırktır.

Bu devre ait bazı tek tâk târihi eserlerde teşadüf ediyoruz.

Arabis tercümesi

Aydın oğlu Mehmet bey namına yazılı bu eser Peygamberin
hayatından bahseder. Kitap Duraçda Ulu cami kütüphanesindedir.

Târihi Taberi tercümesi

Eserin mukaddemesindede yazılılığı gibi Târihi Taberi Arapça-
dan Parisiye ve Parisidehde Tülgâye tercüme edilmiştir. Tercüme
goyet güzel ve çok iyi anlaşılmaktadır.

Kitabın baş tarafında bütün mehlukatın ne sebepten halk edi-
liği, ve her usun yarediliğinin esbabı anlatılır. Tevrat hikâyelerine
uzun sahifalar tehsis edilmiş bundan sonra Arabistanın ya-

kinlaranda bulunan kabilelere ve İrana ait kısmen tarihi malumat verilip asıl gaye olan Peygamberin hayatına geçilmüştür.

Besm Reza

14 Ocak 1812'da Anadoluda yesilmis yagune mevsuk tarihtir. Sivas hükümdarı Kadi Burhanettinin evile isterabedli Ayaş tarafından Farisi lisansile kaleme alınılmıştır. O zamanın ictimai hayatını ve siyasi varlığını göstermesi itibarile fevkalade önemlidir. Besm Reza Kadi Burhanettinin hayatından ve kurduğu hukmetten bahseder(1).

İntisatlı muzafferiyə

Eser hayatı ait olup Farisi lisans ile yasalmıştır. Şirazlı Mehmet tarafından Mihdi Kastamonu beyi Hüsneddin Çobanın oğlu Muzaffereddin Yavuz Arslan'a ithaf olunmuştur. İçinde çok şirazlı kırrai semavi şekilleri mevcuttur.

Mehmet bin mesut yükek ilm adamları arasında almıştır mutlak deye gühret almıştır. Kastamonide oturarak oğanın hükümdarı Muzaffereddin ve Çandır oğlu Süleyman paşa namlarına eserler yazmışlığı bu ikinci eseri Gassalının ihyal ulusunun muhtasarı olan intihabi Süleymanıdır.

(1) Kadi Burhaneddinin siyasi hayatı deye hazırladığım ilk vanifemə müraciət.

T I B B İ E S E R L E R

Yeni teşekkül eden orduya gittiğe tevesü eden malekete ola-
hat lâzımdı.Bu ihlâyci takdir eden Türkiye Ülkesi tip ilmi için
lâzım gelen malumeti en mevsuk mahallelerden iktibas ediyordu.
İlk Osmâni tip kitabı yazarlar arasında İshak bin Muradın
(۸۷۱-۹۰۷) bilhassa muazzafı caliptı.Türk hekimleri devaların
hasselerini,hast tedâvisini arşplardan,acemlerden,Yunanlılardan
almışlardır.Hususi tedâbet içinde uzun seyyahatlar ihtiyar olunu-
yordu.Tebâbetini,hiç bir milletin ilmine teptan mirasçı çikmasının
bilekçiliplerin beynemsilel olduğunu takdir ettiği halde bile
ancak esaslı tip dasturlarını alarak Türklerin adetlerine,shâlik
ve tabiatlara,bulundukları iklime,bönyelerine göre tebdil ve
îslâh ederek tatbik etmiş ve yeni yeni mütalaa ve ihtirâclarla
baglı bagına nastakîl bir ilim hâline getirmiyledir.

Terwihâlervah

Nemzûndur,Lâzım bu devrin diğer mahsullerinden farksız gibidir
eser meşhur İskendername sahibi Ahmedîye zât basit bir tip kitâbi-
dır.Bu günde tebirle Koç Kari ilaçlarından ve nasihatlerini ihtiva
eder.Yine Ahmedînin Müntehabî qâfa iâmîde diğer bir eseri da
mevcuttur.

Hulusatittap

1389 tarihinde Gerde kalesi civarındaki Argit dağını geçerek o dağda bulunan otlaran hissesine dair İshak bin Nureddin içinde bir alım tarafından yazılımıştır.

Sifatlesham

Aydın oğlu İsa bey namına Hacı Paşa tarafından telif edilmişdir. Yine Hacı paşının tescil içerisinde bir diğer kitabı daha vardır.

Hawass veya Şahin Kitabi

Mehmed bin Muhammedüllü Berçini (1) tarafından Menteşe beyi Mehmet bin Menteşenin svayesi üzerine Parisiden Türkçeye tercümé edülmüştür. Bu 100 baba bölümüğü olup, doğanlardan ve umumiyyetle ev kuşlarının türlü, türlü cinslerinden, bunlar, kargı edilecek maaşla tarkalarından ve doğanlarla sajır evcilliğinden beşsetmektedir.

(1) Şimdi Vilâs yakınında bir kış olup, Menteşe oğulları zamanında hükümet merkezi idi.

Ş A H I S L A R

Türk Oğlumuzun 14. yüzyılda başka memleketlerde ne bilhassa Misiur - Matahail ilm içində gittikleri malumamadır. Bu devirde henüz yıkıcı bir istila altından kurtulan Anadolu ilmen fakirleşmiş, İslam ulusunun yahesek tehsilini öğretmek medreselerin bulunmayışı ilmini ilepletmek isteyenlerin başka diyalara gitmesine sebep olmuştur.

İğte ostanlıarda hemen hemen oldukça usun bir sınıfın devresi geçirmiş ve istilâlardan uzak kalmış bulunmuş Anadolu Türk Memlekelerinin saraylarına alimlere açılarak ilmi bir hava yaratılmış ve bunlardan istifade içinde civar memleketlerden bureya talebe tehsile gelmeye başlamıştır.

Ümer Vecîhîttin bin Abdülmâhsîn Erzincanı

Mevlana'nın giderek Sâdî Çerîda tâhsilini ikmal etti. 743 te vefat etmiştir. Mâhdûmu Çerefeddîn Mâhmet fusâli'den bir zat olup Anasîyânda meğfundur.

Eserleri:

İlmî hadisten meğhur (Mâṣâlikü'l-enâv) (Hâdâikü'l-zâhar) ismiyle şerh ettiği gibi ilmî usûlu fakâhîten (keşfi þâsihi) yide şerh etmiştir ki her ikisi de o ilimlerde olañ ihtiyâsına delildir.

سازمه الانزا - دارالدین العزّا - الشنیذی

Revlâna Edebalî

Karamânlîdir. Tahsilini ikmal için Þâma gitmiş orada ilmî Usûlu furûhu tevâsiye etti ve hadisi ögrenüp fikihî iştîhar etmiştir. 1222/7//1223/6// Memleketine avdetinden sonra Osmânîn davetile yanına gitmiştir.

Devûdu Kayserî

Kayserili olup uâlen ulama zâdedir. Memleketinde tahsil ettikten sonra Mâsîra giderek orada çalığıması sayesinde temayûz etti. Tâsavvuf ögrendi. ve sonra memleketine avdetle ilmîni megr etmeye bağıldı.

Orhan kendiisinin qâhretini işiterek İslâmî davetle ilk bina ettirdiği medresenin müderrisliğini tevcih etti. 751 terihinde irtihâl etmiştir.

Bârekâni olduğu eserler

Serîhi Fâsûsul hikem (Matla Fâsûsul kelem fi mânî fâsûsul hikem)

" مَرْكَبَةُ الْمُلْكِ فِي الْمُلْكِ أَكْبَرٌ "

" مَرْكَبَةُ الْمُلْكِ فِي الْمُلْكِ أَكْبَرٌ "

Hidistanda tab edilmigtir. Uthretini bu eser temin etmigtir.
 (gerh hedisi erbain)

Veretubültvhid

رَأْتِ الْمُؤْمِنِ

Nehayetülbeyam ve dayetül zaman
 Gerhi kasidei gerhi ekberül mesimi bekret synal qahud
 Gerhi Arus Andülüs شرح روح الاندلس
 Tefsiri kaganı nın besmelei gerife tefsirindeki sureti nevi-
 yeyi insanİYE bahsina dair risale

Gerhi monosiliklilik qahirin شرح نازل الاندلس

Risale fi bayanı ahval Hazır aleyhisselâm درسی مذکور بیان احوال حضرت سلام

Gerhi kasidei haceriye منزه نسبه قیصر

Mustafa bin Mehmet Ankarovi

Osmalı ülemesinin en eskilerindendir. Süleyman paga namana
 yasdiği surei mülk tevsiri ile (Hülvünmasihin) isminde Türkçe diğer
 bir eser daha verdir.(1).

Abdul Muehin Koyseri

Sultan Orhan gazi devri füzelâsından olup evvelâ memleketinde
 sonra Suryede tâhsil ederek tekrar vatanına svdet etti. Vefatı 755
 tarihindedir.%

Eserleri.

Metin ve gerh monsumsi ferasîz

(1).Bursalı Tahir bey her iki kitabın kütüphanesi üzerinde mevcut ol-
 duğunu söyleyorken sade çühtelîf miracastlarımıza bu eserlerin mevcut
 olmadığı cevabını aldım.

Gevhi Arşusu Endülses

مسنون درویش

Risale fil Fakih

رسالہ فی الفقیہ

Edebiyatdan gerhül neediyat.

مسنون البهارات

Mevlâna Tursun Fakih

Mevlâna Hakkı Karahisari. Mevlâna Edebalinin danâdi olup ilmi tefsir ve hadisi ve fen usul ve furuslu ondaşı öğrendi. Kain pederi öldükten sonra yerine geçmiştir.

Mevlâna Hattab bin Ebî Kasim Karahisari

Tâhsilini itenmiş iğin şâme gitti. Orada Fikih tefsir ve hadis okudu. Mâliketine avdet edip andâ vefat etti.

Tarsusi Kadi Necmeddin efendi

Eserlerinden en âzîzî Guere kibar Glemâdandır. Vefatı 758

Eserleri

Iğaret fi zâbûl mîkîlât

استارت من ضياء التکلیف

محمد الزت نیما یبی ادین مولت . رفع الحدیث الارضیه بیانندم نیمه النیاس علی الائمان
فیادی مدرسی . اززاده القیم . مسیح الرجاع . ناسک مدرسی . دینیات الایمان میر مدرسی
ابن خبیرة المعاشر

Alieddin Ali Esved "Kara Hoca"

Murad Hüdevendîgîr devri Glemândan olup Afyon kârhisarlıdır.
Tâhsilini Iranda yaparak Cemâleddin Aksaraylı'dan istifade ile itenmiş etti. Nella Fenari kendisinden bir müddet istifade etmemiştir.

500 senesinde irtihal etti.

Hoerler et al.

دعاية الرؤيا من مسائل الربا، معنى رهن الوراء - دلالة الوراء

Cemaleddin - Ahmed Akbarayî

Murat Hıdavendigâr devri meşhîrinden olup ulusu geriye ve edebiyede yeditulâ sahibi olup Aksarayda Zincirli medresesinde müderrislik etmîktir. Muhtelif yerlerde verdiği dersleste göre talebelerinden muhtelif isimler verilmüktür. Yolda ders verdiği talebeye Meşhîyun Revak medresesinde aynı ders verdiği talebeye Revakîyun adları verildi. Bundan başka asıl dersinde hasır bulunanlar ki -bunlar arasında füseleiden meşhur Molla Fenari'de vardı.

EserlettA.

ساله من جواز الدخول للساع ، انتياغ ، سرچ آنالا - قلعه آدم حمل مورانه - حدیث اربیل .
سرچ جمع البریه - خاسته - ملطفه - سرچ سعید القاضی السید العبد العزیز - سرچ باب المسن
پنهان الاراب - و ملامت های رفعت

ve ilmi shâlikşen Valdayim Beyazid Evvelo hâta ettiği shâlikî Cemali isminden eseridirki üç makale üzerine mîrettop bir nefese iki mîte-allikata, üç manzûla nittir. 791 de Aksarayda vefat ettiler.

Anaşının emiri ikinci 782 de Sivas hükümdarı Kadi Durhaneddin tarafından katlı edilmiştir. Vakıat ve fetevadan mesail garibî fâkihiyyeyi hâvi (Eldüreri mensûre) المسنون isminde büyük bir eserî vurdur.

Ekmeleddin Muhamed Bayburdi

Makâbir Ulema ve müellifinden bir sat olup Bayburtludur. Vefat
senesi 786 tarihindedir. Kutlu beğinin tabakat hanefiyâsında meşkûr
olan eserleri şunlardır.

متزوج من امرأة متزوجة

Kadri, Burhanuddin, Ahmed

745 terubinde doğdu. Olor kabile sine mensup olup ceddi Kayseri kendilığında yaşamışlardır. Mesceleri dolu siyasi hayatı bince malumdur. Arapça ve acemce giirleri olup gark edebiyat ile meggul büyük edip-ler pek kuvvetli buldıkları bu hükümdarın gazeller, rubaîler ve tuyuğlardan direkçe Türkçeye diveni vardır. Lisen biras kaba teknigi bir az kusurlu olmakla beraber, Burhaneddin giirlerine samimi, çok esinle ve esimini bir ede vardır. Dünyanın faniliğini, ağız elliği nazârînde iki cihanda syni olduğu maguk ve ağızın vahdetini terennüm etmek suretiley bir az Iran mutasavvıflarının syni zâmetde her günkü huzayattan alınmış samimi ve mehelli nefislerde vardır ki, o giirlerde kendisinin hâsin jeengaver, cüretkar ruhu gösükür; sevlânşının giirleri- ni çok okuyan ve ona kargı büyük bir hürmet besleyen bu hükümdarın giirlerinde biras tasavvus cognisinin bulunması gayet tabiidir.

Muharebeden el çektigi kas gecelerinde İksirüssaadat isimli Uğbab-
lak eserini yasen ve Tertasonlu Sadreddin nin telvih serini tenkit ile
ona tercüħüttevhîf isimli telifi ile maksbele eden ve eserinin bağın-
da Iran tesiri altında kalan Sadettini Türk īrfanı nâmına münahase
eyleyen bu büyük slim hükümleri, islam alemi hanefî mezhebinin yüksek
fakihlerinden sayilar.

Yar Ali bin Siyavus bin Ayren Divriki

Final 10.10k

İsmi İzzeddin Abdülkârif olup Tirelidir. Aydin oğlu Mehmed bey tarafından Tirede bina olunan medresede müderrislik etmigdir. Meleki tasavvufiyede salik idi. 797 tarihinde irtihal etmigdir.

Keerleer

مترجم ملوكه مترجم ، مترجم منها ، الانوار ، مترجم بجمع الخبر به ، مترجم و مخابره ،
مترجم تحفة الدار ، كتاب سمه المعرف ، مترجم مقدمة الشريعة ، مسلم خانوود لست الـ
منية العبارتين من نيلم الاسلام ، دادا هـ

Tahsile gitmiş bir çok Anadolu gençleri Misir, ve Suryede kendilerine iyi mevkiler temin ettiklerinden oralarда kalmışlardır. Banların bir kısmı hakkında malumat edindim onları bireysel etmeye muvaffik buluyorum. Çünkü onlar arasında ilk tıhsili veren ve yükselseme armalarını ayandıran bu vatandaş. Suh ve sükün içinde daha müreffeh yaşaması tercih edenler ve iyi mevkiler konumning olanları orada kaldı. Niç şüphe yok ki aynı şerit kendi melekelerinde olsa derhal vatandaşına svdet ederlerdi.

İbrahim bin Nyüp Şehbeddinül Ayintabül Hanefi

Fıkıha galıştı. Şam Kasskeri oldu. Müderrislik etti. 6 silt üzere mecmayıllı Bahreyni gerh etti. 767 senesi Muharreminde vefat etti.

Ahmed bin Hasan ul Ramî

651 - 652 de Ankaroda doğdu. Nahiv, tefsir ve fıkıh üzerine galıştı. Faziletlerin peygama kendi nefsinde osm etti. 17 yaşında kedi oldu. 745 tarihinde vefat etti.

Ahmed bin Zekeriya ibni Ebâl Kaseyril Mardini

639 senesində doğdu. Ahmed bin Mealemeden ders gördü ve endan naklen ders verdi. 50'da bir müddet tavattun ettiğinden sonra Kahirede yerleştı. 714 senesi Ramazanında vefat etti.

Ahmed bin Mehmed bin Hüseyin Akkoş

Dânişka gidip orada ilmi tıhsil etmiş ve müderris olup hadis okutmuştur. Vefatı 776 dır.

Ş A İ R L E R

Eserleri de lâyâsile hâystârı hâkkında mâlumat verdiğimiz şairleri burada ayrıca sâzîr etmeyeceğim.

Seit Nure

Hacibektaş Veli halifelerinden Hacim Sultanın oğlubesine kapılan sofi şairlerden biridir. Hayatı hâkkında mâlumatımız olmamakla beraber Yunusas masır olup 14 uşâi esrin başlarında yaşıyor olması kuvvetle muhtemeldir. Seit Nure Garbi Anadolu'da yetişmiş en eski sofi şairlerimizden olup Yunus Eşrenin en eski maskiplerinden biridir.

Kâygusuz Abdal

Karamanlıdır. Nişârdâ bir meğmî devanunda medînâ olduğu için erâplar arasında Abdallah mağrevi ismîle yad edilir. Abdal Nusûnâ halifesi olan bu şâhin şairleri masbut ve malum isede tarihi şâhiyeti ve hâkikaten e güzel şairlerin kendine ait olup olmadığı henuz ilmi bir katiyetle kestirilememesde bu şairlerin sahibi Yunusun en muvaffakiyetli bir maskibidir.

Dervîş Niyâzi

* İlyas Geçsattîn*

Bursallıdır. Osmanlı şairlerinin en muktedirlerinden olduğu biliniyorsa da Ferisi ve Türkçe dîvanları Timur istilâsında kayıp olmuştur. Yıldızîm Beyazîd nomuna bir çok kasîdeleri vardır.

Baheri Nureddin

Murad Hüdavendigâr devri şairlerinden dervîş bir şââf olup
Akşehirlidir. Şeyhi ile muâsırdır.

T A R İ H İ   E S R L E R

T A Z A N L A R

Tahsiî Fâkah

Ağak paşanın ifadesine göre Geyvelidir. Osmalı vukustını
fülen bu şââf yendi. Ağak paşa ilk vukustu bandan nükle riyayet
etmektedir. Eğer yandığı eser elmine geçerse bu gün karunlak kalan
bu şââf nektoların aydınlanmasığına şüphe yoktur.

Mustafa bin Yusuful Dâfirîl Nevlevi

Tarihgînes bir şââf olup Mîsârlarudur. Mîsârda iken nesren
tercüme ettiği Fâtihî şââf mukaddemesinde eser bittikten sonra
Karamana gidiip bir kez sene ikametten sonra Halebe giderek melik
olan Gelbandan pek çok iltifat gördüğünü yazar.

Eserleri: 100 hadis şerîf tercümesi, menzûm Siyeri nabi tercü-
misi, mansur fütûh şââf tercümesi, Yusuf ve Zeliha menzûmesi dir.

Tâhibî:

Ali Sîvesî

Sîvesîdir. Selçuklu tâhibîinden emir Yegyek namına tâlib et-
tiyi. ^{تَابَ أَلْبِرُ الْجَرَةَ فِي تَابِعِ خَارِدِ الْمَابَانِ} imâmideki mafâssal tibbi ese-
rinin mukaddemesi arabi dîger mündereceti farisidir.

A B İ D N L E R

Nemleketiminin her tarzı tetkik edilmiş degildir.Tetkik edilen sahalarда gayet mahduttur.Bu bakımından bize bu devirden kalma abideler bu kadar as bir sahada olus bile göstermiy olduları yokun e devrin medeniyetine ilmine ve irfanına hizmet eden devlet adamlarının kıymetini belirtmek itibarile çok mühimdir. Şimdi tarih sırasıyla Aşağıda bu eserin isimlerini ve mahallerini sikr edeceğiz.

1300-700 Karesi, Edremit hekim sade veya Karganlu camii

1301-701 Turhal Mehmed dede türbesi Selçuk tarsında güzel bir binaidır.

1304-704 Tekat Şeyh Şehabettin çegmesi Bıçakhanı civarında Keyun baba türbesi sırasında seksek içindedir. Çegmenin üzerindeki kitabe nermendir.(1). Yazi güzel ve okunaklı süüstür.

1308-708 Amasya Bıçakhanı Yakınca mahallesinde esdekkide üzerinde olup cephesi sanatkârane yapılmış Türk tarzı mimarisind kemerleri ve tavanları ihtiva eder.

1310-710 Muğla Hamam, Kahraman bey vekfindandır.

1310-710 Birgi Sultan şah medresesi Hanzade hanı (2)tarafinda yaptırılmıştır.

(1)Bu kitabı şayet dikkat olup Mogolların Anadolu'ya yerlestiklerini gösterir.

(2) Aydın beynin kendi.

1512-712 Birgi Ulu osmî kitâbeye gûre Birge 707 senesinde Aydin oğlu Mehmed bey tarafından zabit edilmiş ve yine onun tarafından 712 senesinde yaptırılmıştır.

1513-713 Tekat Nuriddin ibni Sentimar türbesi.

Bu türbe Amasya şerisi tarafından Tekirda girerken yolun sağında buluge içersinde görülür. Şeklen murabbadır. Kitabesinde Ümerdan el-duju anlaşılan Nuriddinin Fogolların rizalinden elduju şliphesidir.

1513-713 Tekat Abdalmattalip tekkesi Mehmed pâşa mahalle-sinde Muftu sekâhîndedir. Burada bir mescit bir türbe ve birde seviye vardır.

1519-720 Belvedin Çarşı osmî Egref oğulları zamanından kal-ı .

1522-723 Kütahya Sandıklı Çavuş çeyresi

1522-723 Turhal Ahi Yusuf baba türbesi(1). Mehmed dede türbe-si yanında elup metin bir bınsdir.

1524-725 Ankara Hacı Musa osmî (2). Ankara'nın en güzel osmî lerindendir. X

1525-726 Ankara İmaret osmî şerifi

1528-729 Kastamonu Taşköprü Muzaffereddin medresesi: Medresenin inşası lüsumunu tekdır eden Muzaffereddin Yavruk oslan bin Albrükdür(3). Vefatından sonra Çandır hükümdarı Süleyman bin Bedreddin

(1)Ahi Yusuf Turhalde Semerciler piri olarak maruftur.

(2)Osmî yaptıran Nîmelîkül Mursâdü'l Ekbir hâsreti Karaca beydir.

(3)Bu metin Taşköprüde Selçuk hanedanının bir memuru remini el-mesâ muhtemeldir.

bu medresenin inşasına muvafakat etmiş ve manaffereddin namına yaptırılmıştır.

1329-730 Milâs Küçük cami Menteşe oğullarına sit en eği bir eserdir. Selâhuddin isminde biri tarafından yaptırılmıştır.

1330-731 Afyonkarahisar Kubbelî Mesçit

1333-734 Birge Aydan oğulları türbesi

1334-735 Pazar nahiyesi Cumâ camii kubisinin üstünde İlhanî hattile mahkûk kitabe vardır. Cami çoklu evvelisini kaib etmiştir. Direk kaideleri Roma asarı bekayassındandır. Bu Cami İlhanilerin Anadolu'yu idare ettikleri son semânde yapılmıştır.

1344-745 Muğla Ulu cami Caminin benisi Menteşe oğlu İbrahim beydir.

1349-750 Kastamonu Görede müderris camii İsfendiyar zade-lerden müderris Hâfir efendi tarafından inşa ettirilmiştir.

1353-754 Kastamonu İbni Nacear camii

1354-755 Kastamonu Armutlu Küreli hadid camii

1366-768 Manisa Ulu cami Saruhan oğullarından Çelebi İshak bin İlyas tarafından yaptırılmıştır.

1366-768 Küçük Mîsar çapması

1368-770 Denizli Ulu camii

1374-776 Kastamonu Gölde Mehmed bey camii İsfendiyar zade-lerden Adil beyin mahdumu Emir Mahmûd bey tarafından inşa ettirmiştir.

1375-777 Peçin Cami Ahmed bey medresesi, türbeside vardır.

1377-779 Kütabhâne Kaleibâlî camii

1377-779 Kütabhâne Karşunlu camii

1577-779 Amasya Çegme Kütobeden onşeydiğine göre Hacı sed geldi emareti zamanında Amasya kâdîlığında bulunan Mehmed bin umed tarafından yaptırılmıştır.

1578-780 Manisa Ulu cami medresesi İshak bey tarafından yaptırılmıştır.

1578-780 Afyonkarahisar Sandıklı Ulu cami

1578-780 Milâs Ahmed Gazi ~~Şahzâde~~ ocmisi Hoca Bedreddin mahallesinde olup Menteşe emiri Ahmed-*đ* Gazi tarafından yaptırılmıştır. Nefesindaki medrese harap olmuştur.

1581-783 Kütahya Çatal mesqit

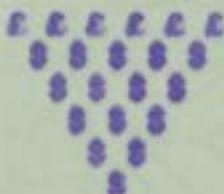
1581-783 Kütahya Balıkçı cami

1582-784 Karesi Aydıncıkta Ulu cami

1596-799 Milâs Fırus bey ocmisi Bu ocmi Milâsin birinci defa Osmanlıların eline geçtiği tarihte Osmanlı İmeresinden Fırus bey tarafından yaptırılmıştır.

1597-800 Afyonkarahisar Akmeşit ocmii

1597-800 Afyonkarahisar Kâbe mespidi.

H E T İ C E

Anadolunun umumi vaziyetini izah etmiştık. Böyle bir mahit-
te yaradılan kuvvetli bir fikir hayatı, ilme kırğı Anadolu beyle-
rinin göstermiş oldukları himaye ile kabil olmuştu. Onlar ya bizzat
ilmi ve edebi oçyanların başlarında bulunmak suretiyle bu oçyanı
teşvik etmişler veya ilim adamlarını himaye ederek irfan alemine
kırğı vazifelerini canları bahasına yapmaktan çekinmemiştir.
Bir taraftan ilim adamlarını getirtip, öfkeli onları ihsan ve ilti-
fatları ile teşvik eden ilmi mübahese ve münekeşelerde kıymet veren
Anadolu hükümdarları diğer tarafanda onların ilmi müktesebatın-
tan istifade ile talebe yetiştirmeleri için bu günbir kısmının
bekoyasını işaret ettiğimiz medrese, Kütiphanе, imarat ve misafir-
haneler tesis etmişlerdir. İbni Batutadan öğrendiğimizde göre her
şehir ve kasabanın bir medresesi ve misafirhanesi mevcut olup
heriçten gelen yabancıları ikram ve iltifat vazifeside bizzat
müderrise verilmiştir. Atalarımızın bu yüksek içtimsi duyguları
bu ssır için en kıymetlidir. Milli bir gaye nûrunda memleketimizin
vahdetini temin etmek maksadile sahneye atılmış olan bayler şef
olmak içinde birbirlerile milâdeleye girmiştir. Her gün maharebe
ve her gün mahv olmak ihtimali mevcut olduğu halde hasinelerin-
den bir kısmını ilmi hayatı yaratmak için serf etmeleri kendi
askeri kuvvetlerinin tenkisi ile kabil olusağı bakımından Anadolu
beylerine vermiş olduğumuz kıymet bir misli daha artar.

14. Üncü asırda Anadolu hem fikren, hem ruhan ve hemde kuvvetten micosadeleye girmiş bulunuyordu. Maksad eskidenberi Türkliğin bir vasfi mümeyyizi olan vahdetli bir devlet halinde yaşamak ihtiyacın banan için değil midir ki hiç bir millet Türkler kadar şebak, Türkler kadar kuvvetli bir devlet kuramamışlardı.

Türkliğin bu devlet kurma ihtiyacının ve yahut Anadolu'da bu ihtiyacın neticesi olarak kurulan Osmanlı İmparatorluğunun kuruluşunu sebebini sırı siyasi ve ticosri olarak isah etmek tarihi tek taraflı görmek olur.

Biz yukarıdanberi vermiş olduğumuz isahatı sırı banan için hazırladık. Vahdetli bir devlet haline gelmekte siyasi ve iktisadi sebepler kadar bu varsiyetin düzelmeli olduğunda eserler yaşamış şehirlerde, kasabalarda, köylerde yer yer dalaşen kahramanlık duygularını ve eski günleri hatırlatan milnevverlerin kıymetini aynı derecede buluyoruz.

S O N